

УДК 159.922.2

ВПЛИВ РИЗИКОВАНОЇ ПОВЕДІНКИ НА ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОСОБИСТОСТІ

Л.І. БЕРЕЗОВСЬКА, А. О. ПУКШ

Мукачівський державний університет

В статті розглянуто психологічні дослідження, що спрямовані на пошуки специфічних індивідуально-психологічних рис людини, які зумовлюють готовність особистості ризикувати. Проаналізовано особливості прояву психологічних характеристик особистості залежно від рівня прояву готовності до ризику. Визначено вплив ризикованої поведінки на психологічні характеристики особистості.

Ключові слова: ризикована поведінка, готовність до ризику, особистість, психологічні характеристики.

В даний час важливість вивчення проблеми ризику обумовлена динамічністю змін соціального устою, де особливого значення набуває прагнення людини активно осягати новизну і складність мінливого світу, а також проявляти нові оригінальні стратегії поведінки. Результати таких змін проникають в усі сфери психіки і життєдіяльності індивіда, впливаючи на його психічний стан, на поведінку, на адаптацію, породжуючи інтерес до дослідження особливостей індивідуальності людини, зокрема схильності до ризику, яка може бути одним з факторів, що розширює можливості людини в мінливому світі.

Об'єкти та методи дослідження

Дослідження ризикованої поведінки у вітчизняній психології носять нечисленний і розрізнений характер. До них відносяться роботи, присвячені оцінці ймовірності успішного результату в психології прийняття рішень (Т. В. Корнілова), надситуативної активності при вирішенні завдань у психології мислення (В. А. Петровський) і готовності до ризику в психології праці (А. А. Деркач, Є. Н. Кир'янова).

У зарубіжній психології проблемі ризикованої поведінки присвячено більшу кількість досліджень. Систематизовано поведінкові прояви схильності до ризику в різних галузях життєдіяльності (P. Ulleberg, G. Montserrat), здійснено оцінку ризику та класифікацію стратегій поведінки в екстремальних ситуаціях (D. Holtgrave, E. Weber), вивчаються статеві відмінності у схильності до ризику (B. Pawlowski, S. Gordon). М. Закерман виділив специфічну особистісну характеристику «Схильність до пошуку відчуттів», що має тісний зв'язок з ризикованою поведінкою.

Постановка задачі

Мета написання даної статті полягає в теоретичному розкритті та емпіричному розгляді впливу ризикованої поведінки на психологічні характеристики особистості.

Результати та їх обговорення

Значна кількість психологічних досліджень спрямована на пошуки специфічних індивідуально-психологічних рис людини, що зумовлюють її готовність ризикувати. Особливу увагу в психології приділяють вивченню психологічних корелятив ризикованої поведінки.

Як особистісну властивість, що зумовлює ризиковану поведінку, виокремлюють таку якість, як схильність або готовність до ризику. Однією з найбільш вивчених особистісних характеристик, пов'язаних зі схильністю до ризику, є пошук сильних відчуттів або прагнення до нових відчуттів, яку певною мірою визначають індивідуальні переживання нудьги й відчуття повсякденності, а також авантюризм у різних сферах життя. Іншою індивідуальною змінною, що пов'язана з ризикованою

поведінкою, є переконання (оптимістичні й песимістичні) щодо свого майбутнього. Люди з позитивними поглядами на власне майбутнє вживають більше заходів, які спрямовані на безпеку, ніж люди, що демонструють негативізм. Індивідуальні способи пристосування й опору в стресових ситуаціях можуть бути ризикованими моделями поведінки. До психологічних корелятив належать такі якості особистості, як імпульсивність, мотиваційні установки на досягнення успіху й низький самоконтроль.

У детермінації ризикованої поведінки відіграють зовнішні чинники: порушення цінностей, правил та норм суспільного життя, можливість безкарно порушувати державні закони; суспільні групи, сім'я, соціальне середовище, особиста культура; а також висвітлення проблематики ризику в засобах масової інформації [6].

Важливим предметом вивчення психологічних особливостей осіб, схильних до ризикованої поведінки, є мотивація. Провідні мотиви більшості осіб, що вживають наркотики, відрізняються бідністю змісту, а реальні причини ризикованої поведінки усвідомлюються (В. С. Битенський, Б. Г. Херсонський, С. В. Дворяк) [39].

Важливим загальним висновком більшості дослідників психології ризику є його характеристика як поведінкової активності, необхідної для досягнення мети у ситуації невизначеності. Як зазначають І. Задорожнюк і А. Зозулюк, за таких обставин на ризиковану поведінку у змозі впливати чотири групи чинників: тип завдання; ситуативні впливи; особистісні характеристики суб'єкта; характер міжіндивідних і міжгрупових взаємодій.

П. В. Дік [8], досліджуючи психологічні фактори ризикованої поведінки старших підлітків, визначив, що недостатній розвиток когнітивних навичок в цьому віці сприяє виникненню помилок у переробці інформації про здоров'я та недооцінки ризику і ігнорування його наслідків. Серед особистісних чинників ризикованої поведінки підлітків виділив: рівень морального розвитку, особливості мотиваційної сфери, самоефективність, темперамент, риси характеру (екстраверсія, порушення емоційної регуляції, пошук гострих відчуттів).

У дослідженні А. А. Бунас [1] встановлено, що у виявленні та розвитку схильності індивіда до ризику зростає роль особистісних чинників, зокрема, така риса особистості як пошук нових відчуттів. У осіб схильних до ризику спостерігається екстернальний локус контролю, тобто вони не можуть виявити свою суб'єктність, яка вимагає самостійності та відповідальності в діях.

Серед осіб схильних до ризику визначено високий рівень агресивності, нейротизму, ситуативної тривожності, вони демонструють імпульсивні непомірювані дії та знижену адаптацію до змінних умов [5].

Отже, аналіз результатів теоретичних досліджень припускають існування стійких особистісних конструктів, що мають вплив та регулюють реалізацію ризикованої поведінки.

Емпіричне дослідження впливу ризикованої поведінки на психологічні характеристики особистості ми здійснили за наступними методиками: методика діагностики готовності до ризику (Г. Шуберта) [6], методика діагностики потреби у пошуку відчуттів М. Цукермана [6], 16-факторний особистісний опитувальник Р. Б. Кеттела [4], визначення характерологічних тенденцій Т. Лірі [4]. Кількісно-якісну обробку даних здійснено з використанням методів математичної статистики: порівняння незалежних вибірок U-критерій Манна-Уїтні, кореляційного аналізу г-Пірсона, факторного аналізу [5].

В опитуванні прийняли участь 20 студентів 3 курсу напряму підготовки «Практична психологія» та 19 студентів 4 курсу напряму підготовки «Дошкільна освіта» Мукачівського державного університету.

Для вивчення впливу ризикованої поведінки та психологічні характеристики особистості ми здійснили кореляційний аналіз з використанням коефіцієнту кореляції r -Пірсона. Нами визначено на рівні значимості 0,01 наступні кореляційні зв'язки готовності до ризику, потреби у відчуттях, особистісних особливостей, характерологічних тенденцій (таблиця 1).

Таблиця 1. Кореляційні зв'язки

Змінні	готовність до ризику	потреба у відчуттях	II октант	III октант	VI октант	VIII октант	фактор Q_1
готовність до ризику	-	0,319*	0,424*	0,370*	0,280	-0,173	-0,130
потреба у відчуттях	0,319*	-	0,494**	0,346*	0,324*	-0,470*	0,377*
II октант	0,424*	0,494**	-	0,646*	0,305	-0,135	0,323*
III октант	0,370*	0,346*	0,646*	-	0,506**	-0,024	0,298
VI октант	0,280	0,324*	0,305	0,506**	-	-0,032	0,079
VIII октант	-0,173	-0,470*	-0,135	-0,024	-0,032	-	-0,051
фактор Q_1	-0,130	0,377*	0,323*	0,298	0,079	-0,051	-

Готовність до ризику має три помірні на рівні прямих кореляційні зв'язки: з потребою у відчуттях, II октантом та III октантом. Так, помірні прямі кореляційні зв'язки спостерігаються між готовністю до ризику та II октантом (егоїстичність) ($r = 0,424$), III октантом (агресивність) ($r = 0,370$), потребою у відчуттях ($r = 0,319$), тобто чим більше проявляється готовність до ризику, тим інтенсивніше проявляються егоїстичність, агресивність та потреба особистості переживати різні відчуття. У досліджуваних з підвищенням рівня готовності ризикувати проявляється збільшення прояву незалежності, діловитості, аж навіть до крайніх проявів – егоїстичності та черствості, а також інтенсивніше дратівливості, критичності, нетерпимості до помилок партнера, аж до проявів насмішкватості та в'їдливості. Отже, готовність до ризику залежить від таких психологічних характеристик особистості, як потреба у відчуттях, егоїстичність та агресивність.

З огляду на те, що ризикована поведінка проявляється у осіб через таку характеристику особистості як потребу у відчуттях, то також видається доцільним проаналізувати кореляційні зв'язки потреби у відчуттях та психологічних характеристик особистості. Помірні прямі та зворотні кореляційні зв'язки спостерігаються між потребою у відчуттях та II, III, VI, VIII октантами. Так, помірні прямі кореляційні взаємозв'язки є між потребою у відчуттях та II октантом (егоїстичність) ($r = 0,494$), фактором Q_1 (радикалізм – консерватизм) ($r = 0,377$), III октантом (агресивність) ($r = 0,346$) та VI октантом (залежність) ($r = 0,324$), тобто зі збільшенням потреби у відчуттях підвищується рівень прояву егоїстичності, консерватизму, агресивності, залежності. Щодо помірною зворотного кореляційного зв'язку, то його визначено між потребою у відчуттях та VIII октантом (альтруїзм) ($r = -0,470$), тобто з підвищенням потреби у відчуттях знижується альтруїзм. У опитаних з підвищенням рівня потреби у відчуттях проявляється збільшення прояву незалежності, діловитості, інтенсивніше дратівливості, критичності, нетерпимості до помилок партнера, в той же час збільшується повага до інших, вдячність, очевидно до тих, хто

проявляє до них повагу та вдячність, а також знижується прагнення піклуватися про близьких та терпимість до недоліків і вміння пробачати. Отже, потреба у відчуттях залежить від егоїстичності, консерватизму, агресивності, залежності та альтруїзму.

Таким чином, встановлені кореляційні зв'язки свідчать про вплив ризикованої поведінки на такі психологічні характеристики, як потребу у відчуттях, егоїстичність, консерватизм, агресивність, залежність, які у свою чергу впливають на виникнення, прояв та розвиток ризикованої поведінки.

Проаналізуємо результати методики діагностики готовності до ризику (Г. Шуберта) у студентів напрямів підготовки «Практична психологія» та «Дошкільне виховання». У групі студентів 3-го курсу напряму підготовки «Практична психологія» визначено два рівні прояву готовності до ризику: високий та середній. Так, 4 досліджувані, що становить 20 % від даної групи ($X = 16,50$ б. $SD = 1,00$ б.) проявляють високий рівень схильності до ризику, вираженість ризикованості у них є високою, їхню поведінку можна назвати ризикованою. У 16 опитаних-психологів, частка яких становить 80 % ($X = 3,31$ б. $SD = 7,48$ б.) ми визначили середній рівень прояву готовності до ризику, вони проявляють обережність, готові до ризику, але вагаються між вибором – ризикувати чи не ризикувати під час прийняття рішення (таблиця 2).

Таблиця 2. Прояв готовності до ризику у студентів.

Рівні готовності до ризику	Напряму підготовки «Практична психологія»				Напряму підготовки «Дошкільна освіта»			
	К-ть осіб	%	X	SD	К-ть осіб	%	X	SD
Високий	4	20	16,50	1,0	3	16	20,00	0,0
Середній	16	80	3,31	7,48	13	68	-1,38	7,40
Низький	0	0	0	0	3	16	-20,00	4,50

У групі студентів 4-го курсу напряму підготовки «Дошкільна освіта» визначено всі три рівні прояву готовності до ризику: високий, середній та низький. Так, 3 досліджувані, що становить 16 % ($X = 20,00$ б. $SD = 0,00$ б.) проявляють високий рівень схильності до ризику, вираженість ризикованості у них є високою, їхню поведінку можна назвати ризикованою. У 13 опитаних студентів-дошкільників, частка яких становить 68 % ($X = -1,38$ б. $SD = 7,40$ б.) середній рівень прояву готовності до ризику, вони проявляють обережність, готові до ризику, але вагаються між вибором – ризикувати чи не ризикувати під час прийняття рішення. Та у 3 досліджуваних, що становить 16 % ($X = -20,33$ б. $SD = 4,50$ б.) проявляють низький рівень готовності до ризику, вони є занадто обережними, не готовими до ризикових дій. Отже, у групі майбутніх психологів більша кількість осіб, що готові до прояву ризикованої поведінки, вони менше проявляють обережність, є більш готовими до ризику, менше вагаються між вибором – ризикувати чи не ризикувати під час прийняття рішення.

Таким чином, студенти напряму підготовки «Практична психологія» проявляють вищий рівень готовності до ризикованої поведінки, ніж студенти напряму підготовки «Дошкільна освіта». Очевидно майбутні психологи у своїй діяльності під час роботи з різними клієнтами будуть постійно приймати рішення про доцільність використовуваних ними методів, засобів психологічної допомоги особистості, про ту ступінь ризику, яку вони будуть проявляти при застосуванні стратегій та тактик під час використання певних психодіагностичних методик, надання індивідуальних та групових консультацій, організації та проведенні корекційно-розвивальної діяльності.

Теоретичний аналіз свідчить, що готовність до ризику тісно пов'язана з такою характеристикою особистості, як потреба у відчуттях. За методикою діагностики

потреби у пошуку відчуттів М. Цукермана ми дослідили рівень потреби у різних відчуттях та виділили серед опитаних студентів напряму підготовки «Практична підготовка» три групи людей: з високим, середнім та низьким рівнем зазначених потреб, а серед студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта» дві групи з проявами середнього та низького рівнів. Представляємо отримані результати потреби у відчуттях залежно від поділу на підгрупи з різним проявом означеної характеристики (таблиця 3).

Таблиця 3. Прояв потреби у відчуттях у студентів.

Рівні потреби у відчуттях	Напряму підготовки «Практична психологія»				Напряму підготовки «Дошкільна освіта»			
	К-сть осіб	%	X	SD	К-сть осіб	%	X	SD
Високий	8	40	10,75	0,50	0	0	7,67	2,08
Середній	10	50	9,06	3,07	16	84	7,15	2,27
Низький	2	10	0	0	3	16	5,33	2,08

Серед групи студентів напряму підготовки «Практична підготовка» у 8 досліджуваних (40 %) визначено високий рівень потреб у відчуттях, у них проявляється потяг, можливо, неконтрольований, до нових вражень, які «лоскочуть нерви», що часто може провокувати осіб на участь у ризикованих авантюрах та заходах. У 10 студентів (50 %) є середній рівень потреб у відчуттях, вони вмюють контролювати потреби, помірні у їх задоволенні, тобто, з одного боку – вони відкриті до нового досвіду, з іншого боку – стримані і розсудливі у необхідних моментах життя. Та у 2 студентів-психологів (10 %) досліджено низький рівень потреб у відчуттях, вони передбачливі та обережні, що заважає отримання нових вражень (та інформації) від життя, надають перевагу стабільності та впорядкованості перед невідомим та неочікуваним у житті.

Хоч у групі студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта» і не виявлено високого рівня потреби у відчуттях, однак у 16 досліджуваних (84 %) визначено середній рівень потреб у відчуттях, що свідчить про вміння контролювати потреби, про помірність у їх задоволенні, тобто, з одного боку – про відкритість до нового досвіду, з іншого боку – про стриманість і розсудливість у необхідних моментах життя. Та у 3 студентів майбутніх працівників дошкільної освіти (16 %) досліджено низький рівень потреб у відчуттях, що означає присутність передбачливості та обережності на шкоду отриманню нових вражень (та інформації) від життя. Випробувані надають перевагу стабільності та впорядкованості перед невідомим та неочікуваним у житті.

Цікавими є і середні значення показників прояву потреби у відчуттях опитаних студентів залежно від створених підгруп з різним рівнем прояву готовності до ризику. Так, у студентів напряму підготовки «Практична психологія» з високими показниками прояву готовності до ризику хоч середні значення ($X = 10,75$ б. $SD = 0,50$ б.) є в межах середнього рівня, однак вони є дуже наближеними до високих значень, а у підгрупі середнього рівня прояву готовності до ризику середні значення ($X = 9,06$ б. $SD = 3,06$ б.) є значно нижчими, ніж у підгрупі із високим рівнем прояву готовності до ризику. Щодо показників студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта» з високими та середніми показниками прояву готовності до ризику середні значення ($X = 7,67$ б. $SD = 2,08$ б. та $X = 7,15$ $SD = 2,27$ б. відповідно) істотно не відрізняються і є в межах середнього рівня, а у опитаних з низьким рівнем прояву готовності до ризику хоч середні значення ($X = 5,33$ б. $SD = 2,08$ б.) і є у межах середнього рівня, однак вони є наближеними до низьких значень.

Отже, у студентів напряму підготовки «Практична психологія» переважає високий та середній рівні прояву потреби у відчуттях, у студентів напряму підготовки

«Дошкільна освіта» переважає середній рівень прояву, а в окремих майбутніх працівників дошкільної освіти – низький рівень. А це вказує на вищий рівень потреби у відчуттях у студентів напряму підготовки «Практична психологія». Очевидно, їхня майбутня діяльність пов'язана із роботою з емоційністю людини, а також майбутні психологи потребують переживання більш широкої гами різних відчуттів.

За 16-факторним особистісним опитувальником Р. Б. Кеттела та за методикою визначення характерологічних тенденцій Т. Лірі ми визначили інтелектуальні, емоційно-вольові особливості, комунікативні властивості і особливості міжособистісної взаємодії особистості та характерологічні тенденції особистості у студентів з різним рівнем прояву готовності до ризику.

Студентам напрямів підготовки «Практична психологія» та «Дошкільна освіта» з високим рівнем готовності до ризику притаманні наступні психологічні характеристики (16-факторним особистісним опитувальником Р. Б. Кеттела): за блоком інтелектуальні особливості середнього рівня показники середніх значень фактором В (інтелект) ($X = 6,50$ ст. $SD = 4,04$ ст.); за блоком емоційно-вольові особливості високого рівня показники за фактором О (спокійність – тривожність) ($X = 7,25$ ст. $SD = 0,71$ ст.), середнього рівня прояву за фактором І (чуттєвість – твердість) ($X = 5,50$ ст. $SD = 1,51$ ст.), за фактором G (низька нормативність поведінки – висока нормативність поведінки) ($X = 4,62$ ст. $SD = 1,51$ ст.), та за фактором Q₄ (внутрішня напруженість – розслабленість) ($X = 4,63$ ст. $SD = 1,92$ ст.); за блоком комунікативні властивості і особливості міжособистісної взаємодії високого рівня показники за фактором L (підозрілість – довірливість) ($X = 9,00$ ст. $SD = 1,20$ ст.) та за фактором N (прямолинійність – дипломатичність) ($X = 7,25$ ст. $SD = 1,49$ ст.), середнього рівня показники за фактором Q₂ (нонконформізм – конформізм) ($X = 5,75$ ст. $SD = 2,55$ ст.), за фактором А (відкритість – замкнутість) ($X = 5,25$ ст. $SD = 1,58$ ст.) (таблиця 4).

Таблиця 4. Вираженість психологічних характеристик у групах студентів з різним рівнем ризикованої поведінки

Шкали	Середні значення, (стени)			
	високий рівень		низький рівень	
	X	SD	X	SD
A	5,25	1,58	4,60	3,29
B	6,50	4,41	7,60	1,34
C	3,00	1,60	4,00	1,00
E	7,38	1,77	5,40	0,55
F	6,50	1,41	6,60	2,519
G	4,63	1,51	6,00	1,87
H	3,63	1,92	3,40	2,19
I**	5,50	1,51	7,20	0,84
L	9,00	1,20	9,60	0,55
M	6,00	1,41	5,80	0,45
N	7,25	1,49	6,80	2,86
O**	7,25	0,71	4,60	2,41
Q ₁	3,13	2,03	3,60	2,41
Q ₂	5,75	2,55	5,80	2,05
Q ₃	5,75	1,75	4,60	1,34
Q ₄	4,63	1,92	6,00	2,45

Примітка. Рівні відмінності * – $p \leq 0,05$, ** – $p \leq 0,01$

Тобто у студентів з високим рівнем прояву готовності до ризику проявляються такі характеристики, як середнього рівня прояву кмітливості, достатнього вміння аналізувати ситуацію, не особлива здатність до осмислених висновків, легковажність, ненадійність, непостійність, твердість, реалізм, суворість, неспокійність, упертість, безстрашність, млявість, недостатня мотивація, незалежність у поглядах, налаштованість на прийняття самостійних рішень, незалежність, довірливість, холодність, дипломатичність, простота, відсутність самоаналізу.

Студентам з низьким рівнем готовності до ризику притаманні такі психологічні характеристики: за блоком інтелектуальні особливості високого рівня показники середніх значень за фактором В (інтелект) ($X = 7,60$ ст. $SD = 1,34$ стевів); за блоком емоційно-вольові особливості середнього рівня показники за фактором G (низька нормативність поведінки – висока нормативність поведінки) ($X = 6,00$ ст. $SD = 1,87$ ст.), за фактором I (чуттєвість – твердість) ($X = 7,20$ ст. $SD = 0,84$ ст.), за фактором O (спокійність – тривожність) ($X = 4,60$ ст. $SD = 2,41$ ст.) та за фактором Q₄ (внутрішня напруженість – розслабленість) ($X = 6,00$ ст. $SD = 2,45$ ст.); за блоком комунікативні властивості і особливості міжособистісної взаємодії високого рівня показники за фактором L (підозрілість – довірливість) ($X = 9,60$ ст. $SD = 0,54$ ст.), середнього рівня показники за фактором A (відкритість – замкнутість) ($X = 4,60$ ст. $SD = 3,19$ ст.), за фактором N (прямолинійність – дипломатичність) ($X = 6,80$ ст. $SD = 2,86$ ст.), за фактором Q₂ (нонконформізм – конформізм) ($X = 5,80$ ст. $SD = 2,05$ ст.) (див. табл. 4).

Тобто у студентів з низьким рівнем прояву готовності до ризику проявляються такі характеристики, як деякі труднощі у навчанні, недостатнє вміння аналізувати ситуацію, недостатня витримка, рішучості, відповідальності, недостатня терплячість, деяка залежність від інших, прояви тривожності, невпевненості, репресивність, частий вплив настроїв, деяка збудженість, схвильованість, нетерплячість, ревнивість, замкнутість, твердість, зайва зарозумілість, незалежність, деяка уважність до людей та привітність, самоконтроль, деяке честолюбство, невпевненість у собі, часом проявляється незалежність у поглядах. На основі використання методу порівняння незалежних вибірок U-критерію Манна-Уїтні визначено відмінності між показниками групи з різними проявами готовності до ризику за фактором I ($r=0,008$) та фактором O ($r=0,003$).

Отже, студенти з високим рівнем прояву готовності до ризику виявляють такі психологічні характеристики, як середній рівень прояву інтелекту, схильність до тривожності, чуттєвість, низька нормативність поведінки, високий рівень внутрішньої напруженості, підозрілість, прямолинійність, нонконформізм та відкритість, а з низьким рівнем прояву готовності до ризику – високий рівень інтелекту, середній рівень нормативності поведінки, тривожність, середній рівень прояву внутрішньої напруженості, підозрілість, замкнутість, твердість.

Студентам напрямів підготовки «Практична психологія» та «Дошкільна освіта» з високим рівнем готовності до ризику притаманні наступні характерологічні тенденції: деспотичність (I октант, $X = 7,38$ ум. од. $SD = 2,33$ ум. од.), самозакоханість (II октант, $X = 8,38$ ум. од. $SD = 1,92$ ум. од.), непримиренність (III октант, $X = 7,75$ ум. од. $SD = 2,25$ ум. од.), негативізм (IV октант, $X = 9,25$ ум. од. $SD = 2,12$ ум. од.) та безкорисливість (VIII октант, $X = 7,25$ ум. од. $SD = 2,43$ ум. од.). В той же час студентам з низьким рівнем прояву готовності до ризику притаманні наступні характерологічні тенденції: владність (I октант, $X = 9,00$ ум. од. $SD = 1,22$ ум. од.), впевненість у собі (II октант, $X = 4,00$ ум. од. $SD = 0,00$ ум. од.), вимогливість (III октант, $X = 4,40$ ум. од. $SD = 1,52$ ум. од.), скептицизм (IV октант, $X = 4,40$ ум. од. $SD = 2,51$ ум. од.), та жертвовність (VIII октант, $X = 11,00$ ум. од. $SD = 1,22$ ум. од.). На основі використання методу порівняння незалежних вибірок U-критерію Манна-Уїтні

визначено відмінності між показниками груп з різними рівнями проявів готовності до ризику за I октантом ($r=0,01$), II октантом ($r=0,006$), III октантом ($r=0,019$), IV октантом ($r=0,017$), VII октантом ($r=0,032$) (таблиця 5).

**Таблиця 5. Вираженість характерологічних тенденцій
у групах студентів з різним рівнем ризикованої поведінки**

Октанти	Середні значення, (бали)			
	високий рівень		низький рівень	
	X	SD	X	SD
I (авторитарний)**	7,38	2,33	9,00	1,22
II (еґоїстичний)**	8,38	1,92	4,00	0,00
III (агресивний)*	7,75	2,25	4,40	1,52
IV (підозрілий)*	9,25	2,12	4,40	2,51
V (підлеглий)	7,88	2,53	7,80	1,64
VI (залежний)	7,50	2,78	6,20	0,84
VII (дружелюбний)	7,63	2,20	7,80	1,10
VIII (альтруїстичний)*	7,25	2,43	11,00	1,22

Примітка. Рівні відмінності: * – $p \leq 0,05$, ** – $p \leq 0,01$

Отже, студентам з високим рівнем готовності до ризику притаманні такі психологічні особливості як деспотичність, самозакоханість, непримиренність, негативізм та безкорисливість, студентам з низьким рівнем прояву готовності до ризику притаманні владність, впевненість у собі, вимогливість, скептицизм та жертвовність.

Для розуміння ступеню змістовності, спорідненості отриманих показників за методиками, що спрямовані на виявлення чинників впливу ризикованої поведінки на психологічні характеристики особистості, було проведено факторний аналіз. Факторний аналіз було здійснено за допомогою статистичної програми SPSS 17.0 з використанням відомого ряду статистичних критеріїв: виділення головних факторів [19].

Керуючись критерієм Р. Б. Кеттелла та аналізом графіку власних значень, а також завданням максимально прозорого і однозначного групування факторів було виділено 4 фактори (85 % дисперсії). Зміст отриманих 4-ох груп факторів був проаналізований у відповідності із загальноприйнятими критеріями значущості величини факторного навантаження (не менше 0,4). Отриманий розподіл факторів нами було проінтерпретовано наступним чином.

Фактор I «Міжособистісна взаємодія» (25,3 % дисперсії), в який ввійшли наступні показники: фактор F (0,77), фактор H (0,77), фактор A (0,89), III октант (0,82), фактор Q₂ (0,71), фактор Q₄ (0,65), фактор N (0,50), IV октант (-0,95), фактор L (-0,84), фактор O (-0,57), фактор E (-0,50). Даний фактор включає такі характеристики від яких залежить ризикована поведінка як безтурботність, сміливість, відкритість, агресивність, нонконформізм, внутрішня напруженість, дипломатичність, довірливість, незалежність, самовпевненість.

Фактор II «Вольові особливості» (24,3 % дисперсії), до якого належать такі шкали: фактор Q₂, фактор E (0,72), фактор N (0,66), фактор C (0,62), октант V (0,58), фактор H (0,55), фактор G (0,47), октант II (0,42), октант VIII (-0,94), фактор Q₃ (-0,89), фактор B (-0,85), готовність до ризику (-0,54). Цей фактор включає нонконформізм, самовпевненість, дипломатичність, емоційна стабільність, поступливість, сміливість, нормативність, самовпевненість, безкорисливість, самоконтроль, розвинуте мислення та готовність до ризику.

Фактор III «Емоційні та комунікативні особливості» (19,4 % дисперсії) характерний наступними перемінними: фактор M (0,87), фактор O (0,80), фактор I (0,79), фактор G (0,66), октант VI (-0,99), фактор C (-0,68), октант V (-0,52), октант VII (-0,45), октант I (-0,45). До даного фактору належать: мрійливість, схильність до почуття провини, чуттєвість, нормативність поведінки, залежність, емоційна нестійкість, поступливість, несамостійність, домінантність.

Фактор IV «Індивідуальні характеристики» (18,5 % дисперсії), до якого належать наступні шкали: октант I (0,86), октант II (0,68), октант III (0,51), октант VII (0,75), потреба у відчуттях (-0,94), фактор Q₁ (-0,62), фактор Q₄ (-0,57), фактор F (-0,56). До даного фактора належать такі показники як авторитарність, егоїстичність, агресивність, дружелюбність, потреба у відчуттях, консерватизм, розслабленість, безтурботність. Отриманий розподіл факторів представлено в таблиці 6.

Таблиця 6. Фактори ризикованої поведінки студентів

	Фактори			
	I	II	III	IV
Готовність до ризику	-,734	-,134	,186	,284
Потреба у відчуттях	,233	,577	-,232	-,688
I (авторитарний)	,059	-,804	,450	,299
II (егоїстичний)	,182	-,480	-,178	,606
III (агресивний)	,667	-,142	,506	,506
IV (підозрілий)	-,610	-,278	-,521	-,480
V (підлеглий)	,255	-,829	-,301	-,155
VI (залежний)	,301	-,580	,315	-,675
VII (дружелюбний)	,192	-,658	,516	,282
VIII (альтруїстичний)	-,508	,446	,691	-,002
A	,395	,604	,523	,333
B	-,566	-,224	,753	-,084
C	,733	-,633	-,004	-,136
E	,122	-,232	-,828	-,264
F	,629	,637	,267	-,205
G	,235	,214	-,433	,687
H	,940	,283	-,038	,035
I	-,607	,385	-,134	,486
L	-,862	-,101	-,236	-,238
M	-,177	,679	-,571	,318
N	,795	-,094	-,156	,202
O	-,696	,187	-,557	,366
Q ₁	,548	,735	,148	-,158
Q ₂	,714	-,072	-,600	,315
Q ₃	-,657	,351	,534	-,010
Q ₄	,677	,484	,172	-,323

Отже, у досліджуваних з високим рівнем ризикованої поведінки виділено 4 фактори, що впливають на неї: «Міжособистісна взаємодія», «Вольові особливості», «Емоційні та комунікативні особливості», «Індивідуальні характеристики».

Висновки

Визначено, що значна кількість психологічних досліджень спрямована на пошуки специфічних індивідуально-психологічних рис людини, що зумовлюють її готовність ризикувати.

Встановлені кореляційні зв'язки свідчать про вплив ризикованої поведінки на такі психологічні характеристики, як потребу у відчуттях, егоїстичність, консерватизм, агресивність, залежність, які у свою чергу впливають на виникнення, прояв та розвиток ризикованої поведінки.

Студентам з високим рівнем прояву готовності до ризику притаманні такі психологічні характеристики та характерологічні тенденції, як середній рівень прояву інтелекту, схильність до тривожності, чуттєвість, низька нормативність поведінки, високий рівень внутрішньої напруженості, підозрілість, прямолінійність, нонконформізм, відкритість, деспотичність, самозакоханість, непримиренність, негативізм, безкорисливість, а з низьким рівнем прояву готовності до ризику – високий рівень інтелекту, середній рівень нормативності поведінки, тривожність, середній рівень прояву внутрішньої напруженості, підозрілість, замкнутість, твердість, владність, впевненість у собі, вимогливість, скептицизм та жертвовність.

У досліджуваних з високим рівнем ризикованої поведінки виділено 4 фактори, що визначають особливості її формування та прояв: «Міжособистісна взаємодія», «Вольові особливості», «Емоційні та комунікативні особливості» «Індивідуальні характеристики».

ЛІТЕРАТУРА.

1. Бунас А. А. Схильність до ризику в системі особистісних детермінант. / А. А. Бунас. Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К. 2012. – т. XIV, ч.6 – С. 51 – 59.
2. Варій М. Й. Психологія особистості. / М. Й. Варій – ЦУЛ, 2008. – 592 с.
3. Дик П. В. Психологические факторы рискованного поведения в старшем подростковом возрасте : / : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01 – «общая психология, психология личности и история психологии» / П. В. Дик. – Минск, 2014. – 24 с.
4. Елисеєв О. П. Практикум по психологии личности. / О. П. Елисеєв – СПб., 2000. – 560 с.
5. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных : учеб. пособие. 3-е изд., стереотип. / А. Д. Наследов – СПб. : Речь, 2008. – 392 с.
6. Пашукова Т. І. Практикум із загальної психології / Т. І. Пашукова, А. І. Допіра, Г. В. Дьяконов / за ред. Т. І. Пашукової. – 2-ге вид., стер. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006. – 203 с.
7. Шарок В. В. Особенности мотивационно-ценностной сферы и самоотношения личности склонной к рискованному поведению : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01 – «общая психология, психология личности и история психологии» / В. В. Шарок. – СПб., 2010. – 27 с.

АННОТАЦИЯ

ВЛИЯНИЕ РИСКОВАННОГО ПОВЕДЕНИЯ НА ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛИЧНОСТИ

В статье рассмотрено психологические исследования, направленные на поиски специфических индивидуально-психологических качеств человека, которые определяют готовность личности рисковать. Проанализировано особенности проявления психологических характеристик

личности в зависимости от уровня проявления готовности к риску. Определено влияние рискованного поведения на психологические характеристики личности.

Ключевые слова: рискованное поведение, готовность к риску, личность, психологические характеристики.

THE SUMMARY

EFFECT OF RISK-TAKING BEHAVIOUR ON PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE PERSONALITY

Psychological researches aimed at finding a specific individual psychological qualities of a person that determine readiness to the individual risk are discussed in the article. Features of the expression of psychological characteristics depending on the level of readiness to risk are analyzed. The effect of risk-taking behavior on the psychological characteristics of personality is defined.

Keywords: risk-taking behavior, readiness to risk, personality, psychological features